

مردم‌شناسی اعتقادات دینی

تالیف:

یعقوب (داود) شربتیان

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی

ویراستار:

دکتر هدایت‌الله ستوده

انتشارات ندای آریانا

تهران - ۱۳۸۴

شریعتیان، یعقوب، ۱۳۳۹ -
مردم‌شناسی اعتقادات دینی / تألیف یعقوب داوودشریعتیان؛ ویراستار:
هدایت الله ستوده. -- تهران: ندای آریانا، ۱۳۸۴.
۱۸۰ ص.

ISBN 964 - 95634 - 8 - 2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۱۷۳] - ۱۸۰.

۱. دین -- منشأ. ۲. دین و جامعه‌شناسی. ۳. دین -- تاریخ. ۴. خدا و انسان.
الف. عنوان.

۲۱۰

م ۳۵ / ش ۵۱ BH

۸۴-۲۰۹۰۰

کتابنامه ملی ایران

مردم‌شناسی اعتقادات دینی
ویراستار: هدایت‌الله ستوده

انتشارات ندای آریانا
تألیف: یعقوب شریعتیان

● چاپ اول ۱۳۸۴ ● تعداد ۲۰۰۰ نسخه ● چاپخانه افروز
● شابک: ۹۶۴-۹۵۶۳۴-۸-۲ ● ISBN: 964-95634-8-2

تهران: میدان انقلاب - رویروی دانشگاه تهران - خیابان ۱۲ فروردین
خیابان شهید نظری - پلاک ۱۹۹ / تلفن ۶۶۹۶۷۳۵۶ - نامبر ۸۸۲-۶۶۴۸۰

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است
قیمت ۱۸۰۰ تومان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
فصل اول: انسان‌شناسی و مردم‌شناسی اعتقادات دینی	۱۳
مردم‌شناسی اعتقادات دینی	۱۵
پیشینه مردم‌شناسی دینی	۱۶
قلمرو مردم‌شناسی دینی	۱۷
کارکردهای اساسی دین از منظر مردم‌شناسی	۱۸
روش تحقیق در مردم‌شناسی اعتقادات دینی	۱۸
فصل دوم: دین، خاستگاه‌ها و دیدگاه‌ها	۲۱
دین و واژگان مترادف آن	۲۲
دین و مکتب	۲۲
دین و ایمان	۲۲
دین و شریعت	۲۲
دین و تقدس	۲۳
دین و مذهب	۲۳
طبقه‌بندی دین	۲۳
تعاریف مبتنی بر نظریه‌های کارکردی	۲۴
تعاریف اسمی دین	۲۴
تعاریف کارکردی و اسمی	۲۶

۲۸.....	دین به عنوان یک فعالیت اجتماعی و یک نیروی جذاب
۳۰.....	خاستگاه دین
۳۰.....	نظریه جان‌دارپنداری
۳۱.....	نظریه دینامیسم
۳۱.....	نظریه پرستش طبیعت
۳۲.....	نظریه سحر و جادو
۳۲.....	نظریه برآورده شدن خواسته‌ها
۳۳.....	نظریه یگانه‌پرستی اولیه
۳۴.....	رابطه دین با جامعه و اهمیت آن
۳۹.....	فصل سوم: اسطوره‌شناسی
۴۲.....	پیدایی اسطوره
۴۳.....	خاستگاه اسطوره‌های ایرانی
۴۵.....	نظریه‌هایی درباره اسطوره
۴۶.....	نظریه تکامل‌گرایی
۴۶.....	نظریه کارکردگرایی
۴۸.....	نظریه روانکاوی
۴۹.....	نظریه ساختگرایی
۵۱.....	فصل چهارم: آفرینش جهان و انسان در باورهای کهن
۵۳.....	آفرینش در اسطوره‌های ایرانی
۵۶.....	آفرینش در باور هندوان
۵۷.....	اسطوره‌های آفرینش در بین بومیان قاره امریکا
۶۱.....	اسطوره‌های آفرینش در بین بومیان قاره استرالیا
۶۳.....	اسطوره‌های آفرینش در بین بومیان آفریقا
۶۷.....	فصل پنجم: اعتقادات دینی در ادیان باستانی
۶۷.....	شامان‌گرایی
۷۰.....	نیروی مانا
۷۲.....	مانا از نظر اندیشمندان
۷۵.....	رابطه توتم، تابو، جادو با "مانا"

۷۷.....	توتم گرایی
۷۸.....	احکام توتمی
۷۹.....	توتم گرایی گیاهی
۸۲.....	توتم گرایی حیوانی
۸۳.....	توتم خواری
۸۶.....	تابو
۸۸.....	منع‌های تابویی
۸۹.....	هدف‌های تابو
۸۹.....	طبقه‌بندی تابوها
۹۰.....	تابوی رفتار با دشمنان
۹۰.....	تابوی بزرگان
۹۱.....	تابوی مردگان
۹۵.....	فصل ششم: جان‌دارپنداری و یادگارپرستی
۹۵.....	جان‌دارپنداری
۹۶.....	عمومیت جان‌پنداری
۹۹.....	صور گوناگون جان‌پنداری
۱۰۰.....	خصوصیات جان‌پنداری
۱۰۲.....	فیتیشیسم (یادگارپرستی)
۱۰۵.....	فصل هفتم: سحر و جادو
۱۰۷.....	تفاوت دین با جادو
۱۰۹.....	رابطه دین و جادو
۱۱۱.....	خرافات
۱۱۵.....	فصل هشتم: مرگ و زندگی پس از آن
۱۱۸.....	بهشت و جهنم
۱۲۰.....	مراسم کفن و دفن
۱۲۵.....	فصل نهم: قربانی و مفاهیم نمادین آن
۱۲۵.....	قصد از قربانی
۱۲۶.....	اقسام قربانی

۱۲۷.....	آیین قربانی در بین ایرانیان باستان
۱۲۹.....	قربانی انسان در بین اقوام و ملل
۱۳۷.....	فصل دهم: مناسک گذر و تقویت
۱۳۷.....	مناسک گذر
۱۴۲.....	مراسم سدره پوشی
۱۴۴.....	مناسک تقویت
۱۴۷.....	فصل یازدهم: جشن‌ها و اعتقادات دینی
۱۴۷.....	رده‌بندی جشن‌ها
۱۴۹.....	ویژگی‌های جشن‌ها
۱۵۱.....	طبقه‌بندی جشن‌های ایران باستان
۱۵۱.....	جشن‌های سالیانه
۱۵۲.....	جشن‌های ماهیانه
۱۵۸.....	جشن‌های متفرقه
۱۵۹.....	فصل دوازدهم: تصوف و عرفان
۱۶۱.....	خاستگاه تصوف
۱۶۳.....	تصوف و یونان
۱۶۳.....	تصوف و هندوئیسم
۱۶۴.....	نخستین صوفی
۱۶۵.....	آداب و رسوم صوفیان
۱۶۶.....	چله‌نشینی
۱۶۸.....	رسم خرقه و خرقه‌پوشی
۱۷۰.....	سماع
۱۷۳.....	فهرست منابع

مقدمه

از آن هنگام که آدمی شناختن "خویش" را آغاز کرد و رها از دغدغه همیشگی تلاش برای بقا به نگرستن و ژرفکاوی در خود و پیرامون خود پرداخت مرگ و نیستی را بزرگترین تحول زندگی خویش یافت و در جستجوی آن برآمد تا راهکارهایی را برای "جاودانگی" خود بیابد. می‌توان چنین تصور کرد که تلاش برای جاودانگی، از دیرباز بیشترین بخش ذهن آدمی را به خود مشغول کرده است. مفاهیمی چون "اکسیر زندگی"، "آب حیات" یا "چشمه حیوان" که هر کس از آب آن بخورد، جاودانه می‌شود یادواره این تعلق خاطر فراموش نشدنی انسان است. با این همه بشر زود دریافت که مرگ، دست کم در مفهوم کالبدی آن همزاد اوست و از آن گریزی نیست. بدینسان بود که آدمی، سوگیری اصلیش را برای تحقق بخشیدن جاودانگی خود به راههای دیگری چون هنر و بویژه اعتقادات دینی سوق داد. بر همین اساس از آغاز تا کنون تاریخ بشر هرگز قوم، قبیله و ملتی را سراغ ندارد که در آن مردمی بدون اعتقادات دینی زندگی کنند و چنین می‌توان ادعا نمود که قدمت دین به اندازه قدمت حضور انسان بر روی این کره خاکی است.

شاید این سؤال پیش آید که پرداختن به یک سری اعتقادات کم و بیش از یاد رفته و گاه ظاهراً خرافی در عصری که بشر برای رفتن به سایر سیارات برنامه‌ریزی می‌کند چه سودی در بر دارد؟ در پاسخ بدین سؤال باید گفت بررسی اعتقادات مردم ابتدایی و گاه گذشتگان نه تنها به لحاظ علمی و بویژه روان‌شناسی قابل توجه بوده؛ بلکه در اعتقادات مردم متمدن امروزی یک سلسله مناسک و باورهایی یافت می‌شود که ریشه در ژرفای قرون و اعصار دارد و صدها هزار سال است که بشر آنها را در اندیشه خود یدک می‌کشد. بنابراین جهت شناخت این اعتقادات نیاز است تا گذشته او مورد مطالعه قرار گیرد.

کتاب حاضر که در مجموع به بخشی از اعتقادات دینی اقوام و ملل گوناگون از گذشته تا به حال می‌پردازد دارای دوازده فصل است. در فصل اول این کتاب ضمن تعریفی از علم انسان‌شناسی به تعریف مردم‌شناسی اعتقادات دینی می‌پردازد. و روش تحقیق در این علم را به طور خلاصه توضیح می‌دهد. در فصل دوم دین و خاستگاههای آن مورد نظر است. فصل سوم اسطوره‌شناسی نام دارد. در این فصل ضمن تعریف واژه اسطوره، اشاره‌ای به مکاتب معروف اسطوره‌شناسی شده است. در فصل چهارم آفرینش زمین، آسمان، انسان و حتی آفرینش خدایان از دیدگاه انسان ابتدایی مورد توجه است. فصل پنجم به خصوصیات مشترک اعتقادات دینی اقوام باستانی مانند مانا، شامان‌گرایی، توت‌م‌گرایی و تابو می‌پردازد.

جان‌پنداری و یادگارپرستی به همراه سحر و جادو، محوریت اصلی موضوعات فصل‌های ششم و هفتم را به خود اختصاص داده‌اند. حیات پس از مرگ نام فصل هشتم است. در این فصل به اعتقادات مردم در خصوص مرگ و زندگی پس از آن توجه می‌شود. فصل نهم به مناسک قربانی و مفاهیم نمادین آن توجه دارد. فصل دهم شامل دو قسمت است در قسمت اول به مناسک گذر می‌پردازد و در قسمت بعد مناسک تقویت مدنظر است. موضوع اصلی فصل یازدهم جشن‌ها و اعتقادات دینی نام دارد در این فصل جشن و انواع آن مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت آخرین فصل به عرفان و به ویژه اعتقادات صوفیان اختصاص یافته است. توضیح اینکه این کتاب براساس سرفصل‌های پیشنهادی شورای عالی برنامه‌ریزی دانشگاهها برای درس دو واحدی مردم‌شناسی اعتقادات دینی نوشته شده و به دلیل کمبود منابع قطعاً ایرادات و خطاهای فراوانی بر آن وارد است. ضمن آنکه باید اذعان داشت اصولاً بحث اعتقادات نه در این وجیزه گنجد و نه آن کار از این حقیر بر آید.

در اینجا بر خود واجب می‌دانم تا کمال تقدیر و تشکر را از جناب آقای دکتر هدایت‌الله ستوده جهت ویراستاری کتاب وسایر مساعدت‌های ایشان به عمل آورم.

یعقوب (داود) شربتیان

مرداد ۱۳۸۴